

статті 5 Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" в частині надання органам місцевого самоврядування права бути ініціатором укладення угоди щодо регіонального розвитку на рівні Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад. Вважаємо за необхідне навести визначення поняття регіональний розвиток у статті 1 Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" як політики держави та органів місцевого самоврядування спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності та рівності територіальних громад шляхом реалізації місцевого потенціалу у регіональних і місцевих програмах інтегрованих у проекти реалізації регіональної політики держави та органів місцевого самоврядування.

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: [затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. N 1001] // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 30. – ст.2132. 2. Закон України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № № 7-8. ст. 52 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана. 3. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 8 вересня 2005 року N 2850-IV // Відомості Верховної Ради України

(ВВР). – 2005. – № 51. ст. 548 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана. 4. Концепція Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2012 рік: [схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 березня 2011 р. N 219-р.] // Офіційний вісник України. – 2011 р. № 22. – ст. 922. 5. Луніна І.О. Капітальні трансферти місцевим бюджетам: підходи до створення ефективної системи управління [текст] // І.О.Луніна // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 24–34. 6. Про Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік: [затверджено Постановою Верховної Ради України від 13 травня 2011 року № 3358-VI]. // Голос України від 31.05.2011 – № 97. 7. Снісаренко О.Б. Оптимізація структури видатків бюджетів регіону як інструмент підвищення податкового потенціалу [текст] / О.Б.Снісаренко, Ю.Ю.Гусева // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 92–99. 8. Стефанюк І.Б., Вплив міжбюджетного регулювання на формування й виконання місцевих бюджетів [текст] / І.Б.Стефанюк, Н.Е.Крисюк // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 86–96. 9. Governing Regional Development Policy. The Use of Performance Indicators. [текст] – OECD: OECD Publishing, 2009. – 196 р. 10. Герасименко С. Багатомірний статистичний аналіз тенденцій економічного розвитку та рівня життя населення [Електронний ресурс] / Герасименко С., Чуприна О. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_129_2011.pdf. – Назва з екрана. 11. How Regions Grow. Trends and analysis [текст] – OECD: OECD Publishing, 2009. – 140 р. 12. Regions Matter. Economic recovery, innovation and sustainable grows. [текст] – OECD: OECD Publishing, 2009. – 198 р.

Надійшла до редколегії 11.01.12

УДК 336.276

Н. Жукова, канд. екон. наук, доц. (Київський економічн. ін-т менеджменту),
С. Рибак, канд. екон. наук, доц. (Міністерство фінансів України)

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ТА ЙОГО ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У статті досліджені загальні закономірності розвитку державного боргу України в сучасних умовах. Здійснено макроекономічний аналіз державного боргу у вітчизняній економіці, зокрема досліджено взаємозв'язок державного боргу та макроекономічних показників держави.

Ключові слова: державний борг, державні запозичення, бюджетний дефіцит, валовий внутрішній продукт, доходи населення, податки.

В статье исследованные общие закономерности развития государственного долга Украины в современных условиях. Проведен макроэкономический анализ государственного долга в отечественной экономике, в частности исследована взаимосвязь государственного долга и макроэкономических показателей государства.

Ключевые слова: государственный долг, государственные заимствования, бюджетный дефицит, валовой внутренний продукт, доходы населения, налоги.

In the article the general laws of Ukraine's public debt under current conditions. An macroeconomic analysis of public debt in the domestic economy, including the interdependence of public debt and macroeconomic indicators of the state.

Keywords: public debt, government borrowing, budget deficits, gross domestic product, income, taxes.

Розмір державного боргу, динаміка й темпи його зміни відображають стан економіки і фінансів держави, ефективність функціонування державних структур. Борговий фактор є визначальним у процесі структуризації видатків бюджету та врівноваження платіжного балансу України.

Проблеми, що виникають на сьогоднішній день полягають у тому, що дефіцит державного бюджету та платіжного балансу, неефективний механізм залучення позик та їх використання, неврахування об'єктивних закономірностей управління державним зовнішнім боргом можуть призвести до загострення фінансової кризи і до краху фінансової системи в цілому. Відсутність належної політики в сфері державних запозичень в першій половині 90-х років призвело до різкого зростання боргу, накопичення платежів щодо його обслуговування, зниження кредитного рейтингу країни.

Державний борг вимагає особливої уваги до його аналізу, що передбачає висвітлення структури державного боргу, виявлення залежності між борговими показниками держави та макроекономічними показниками.

Теоретичним засадам функціонування та практики управління державним боргом присвятили свої наукові праці такі українські вчені – економісти В.Андрущенко, О.Барановський, Т.Вахненко, В. Геєць, І.Лютій, В. Коцюк, О.Рожко та інші.

Віддаючи належне науковим напрацюванням українських вчених з даної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні, оскільки в умовах світової фінансової кризи серйозно постає питання пошуку нових шляхів оптимізації боргового фінансування витрат бюджету та перетворення державних запозичень на дієвий інструмент стабілізації соціально-економічного розвитку України.

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку державного боргу та макроекономічних показників України.

З метою дослідження взаємозв'язку між державним боргом і макроекономічними показниками виділимо основні: ВВП, дефіцит бюджету, доходи і видатки бюджету, сума прямого і гарантованого боргу.

Основним показником результатів економічної діяльності на макrorівні є валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни. Від пропорцій нього розподілу та напрямків використання залежить ефективність функціонування економіки країни та рівень багатства нації. Розглянемо динаміку основних макроекономічних показників в табл. 1 та 2.

Таблиця 1. Основні макроекономічні показники в Україні в 2003-2009 рр., млрд. грн.*

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП у фактичних цінах,	267,3	345,1	441,5	544,2	712,9	950,5	913,3
Доходи	75,3	91,5	134,2	171,8	195,1	297,8	273,0
Видатки	75,8	102,5	142,0	175,5	189,2	309,2	307,4
Профіцит (дефіцит)	-0,5	-11,0	-7,8	-3,7	5,9	-14,2	-37,3
Загальна сума державного прямого та гарантованого боргу	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9
Прямий борг	66,1	67,7	63,1	66,1	71,3	130,7	227,0
Внутрішній борг	20,5	21,0	19,2	16,6	17,8	44,7	91,1
Зовнішній борг	45,6	46,7	44,0	49,5	53,5	86,0	135,9
Гарантований борг	11,4	17,7	15,0	14,4	17,5	58,7	89,9
Внутрішній борг	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	2,0	14,1
Зовнішній борг	11,4	17,7	15,0	14,4	16,4	56,7	75,8

*Джерело: складено автором за даними [3; 4; 5]

Таблиця 2. Показники динаміки ВВП в 2003-2009 рр.*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП у фактичних цінах, млн грн	267344	345113	441452	537667	712945	950503	913345
Темп росту, %	X	129,1	127,9	121,8	132,6	133,3	96,1
Темп приросту, %	X	29,1	27,9	21,8	32,6	33,3	-3,9

*Джерело: складено автором за даними [3]

Таким чином, за досліджуваний період з 2003 по 2009 рік маємо таку тенденцію – зростання ВВП з кожним роком, крім 2009 р. Про це свідчить темп росту у 2004 році, що склав 129,1%, у 2008 році – 133,3%. В 2009 році ВВП у фактичних цінах на 3,9% був менший за показники 2008 р.

Розглянемо, яка тенденція присутня у доходах та видатках бюджету України. Протягом 2003-2008 рр.

обсяг доходів бюджету України зростає, про що свідчать темпи росту та приросту: у 2004 році темп приросту склав 21,5%, що говорить про те, що доходи у порівнянні з минулорічними зросли на 21,5%. Така ж тенденція зростання спостерігається і у 2008 році: темп приросту склав 52,6%. В 2009 р. доходи Зведеного бюджету зменшилися на 8,3% (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка доходів Зведеного бюджету України у 2003-2009 рр.*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Доходи, млрд. грн	75,3	91,5	134,2	171,8	195,1	297,8	273,0
Темп росту, %	X	121,5	146,7	128,0	113,6	152,6	91,7
Темп приросту, %	X	21,5	46,7	28,0	13,6	52,6	-8,3
Структура у ВВП, %	28,17	26,51	30,40	31,95	27,37	31,33	29,89

*Джерело: складено автором за даними [4]

Що ж стосується видатків, то протягом досліджуваного періоду відбувалась неоднозначна ситуація: темп росту у 2004 році склав 35,2%, в 2005 році видатки зросли до 38,5%, а у 2008 році видатки зросли у порівнянні з 2007 роком на 63,4%, що говорить про поступове зби-

льшення видаткової частини Зведеного бюджету України. У 2009 р. видатки зменшилися лише на 0,6% у порівнянні зі зменшенням доходів Зведеного бюджету в цьому році на 8,3% (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка видатків Зведеного бюджету України у 2003-2009 рр.*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Видатки, млрд. грн.	75,8	102,51	142,01	175,51	189,2	309,2	307,4
Темп росту, %	X	135,2	138,5	123,6	107,8	163,4	99,4
Темп приросту, %	X	35,2	38,5	23,6	7,8	63,4	-0,6
Структура у ВВП, %	28,35	29,70	32,17	32,64	26,54	32,53	33,66

*Джерело: складено автором за даними [4]

Проаналізуємо динаміку та обсяги дефіциту бюджету України, як основного фактора виникнення державного боргу (табл. 5). Таким чином, видно, що кожного досліджуваного року до 2007 р. дефіцитність бюджету України, хоч і з деякими коливаннями, але скорочувалася в структурі ВВП. Також про таку тенденцію свідчить темп росту та приросту дефіциту: якщо маємо

значні показники темпу росту у 2004 році, то у подальшому (у 2005-2006 рр.) темп росту негативний, що свідчить про уповільнення зростання дефіцитності бюджету України, а в 2007 р. маємо профіцитний бюджет. В 2008 р. знову маємо дефіцит Зведеного бюджету України в розмірі 1,49% ВВП. А в 2009 р. дефіцит Зведеного бюджету виріс до 4,08% від ВВП.

Таблиця 5. Динаміка профіциту (дефіциту) Зведеного бюджету України у 2003-2009 рр.*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Профіцит (дефіцит), млрд.грн.	-0,5	-11	-7,8	-3,7	5,9	-14,2	-37,3
Темп росту, %	X	2200,0	70,9	47,4	-159,5	-240,7	262,7
Темп приросту, %	X	2100,0	-29,1	-52,6	-259,5	-340,7	162,7
Структура у ВВП, %	-0,19	-3,19	-1,77	-0,69	0,83	-1,49	-4,08

*Джерело: складено автором за даними [4]

Розглянемо динаміку державного боргу під впливом всіх перерахованих показників в табл. 6.

Таблиця 6. Динаміка державного боргу України у 2003-2009 рр.*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальна сума державного прямого та гарантованого боргу, млрд.грн.	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9
Темп росту, %	X	110,2	91,5	103,1	110,2	213,5	167,3
Темп приросту, %	X	10,2	-8,5	3,1	10,2	113,5	67,3
Структура у ВВП, %	29,0	24,7	17,7	15,0	12,4	19,9	34,7

*Джерело: складено автором за даними [4]

Розмір загальної суми державного прямого та гарантованого боргу у структурі ВВП мав тенденцію до скорочення до 2007 р. (у 2003 році сума прямого боргу склала 12,4 % від ВВП). В 2008 р. частка загальної суми боргу становила 19,9%, а в 2009 р. – 34,7. До того ж, прослідковується така ситуація: у 2004 році

темпер приросту склав 110,2% в порівнянні з 2003 роком, у 2005 році темп приросту скоротився до 91,5% в порівнянні з 2004 роком, а у 2007 році темп приросту на рівні 2004 р. У 2008 р. державний борг України зріс на 113,5% у порівнянні з попереднім роком, а в 2009 р. – на 67,3% (рис. 1).

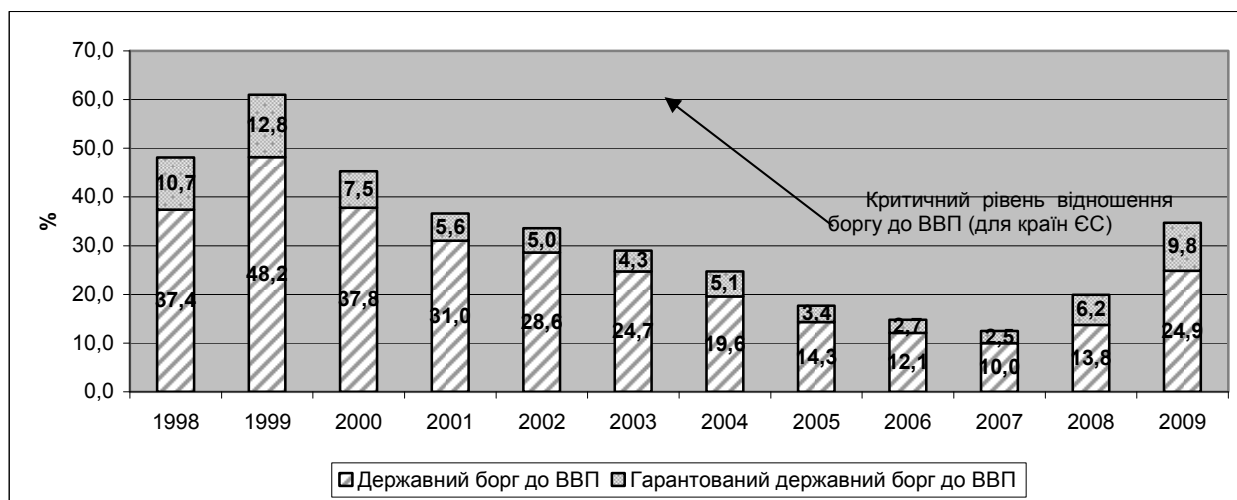

Рис. 1. Динаміка державного боргу та його співвідношення з ВВП*

*Джерело: складено автором за даними [4]

Валовий внутрішній продукт є основним показником результативності економічної діяльності на макrorівні та добробуту суспільства. ВВП країни – це сукупна ринкова вартість усіх продуктів матеріального і нематеріального виробництва, створених на її території, незалежно від громадянства їхнього виробника.

ВВП розраховують шляхом виміру або сукупного доходу всіх економічних агентів, або загального обсягу витрат на виробництво товарів та послуг, тому що в

масштабах економіки всі витрати на придбання продуктів є доходом для виробників цих продуктів.

Метод "за доходами" базується на рівності ВВП і валового внутрішнього доходу. Сукупний дохід визначається як сума доходів, що являють собою у тій чи іншій формі плату за використання факторів виробництва, за допомогою яких вироблено кінцевий продукт.

Спираючись на статистичні дані (табл. 7, рис. 2), проаналізуємо вплив обсягу державного боргу на динаміку показників, що складають структуру ВВП в Україні.

Таблиця 7. Структура розподілу ВВП та питома вага державного боргу в структурі ВВП у 1999-2009, %*

Показники	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Оплата праці найманих працівників	44,3	42,3	42,3	45,7	45,7	45,6	49,1	49,4	48,8	49,6	49,4
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	17,6	16,8	13,4	12,2	11,3	10,2	12,7	13,5	12,2	12,3	12,6
Валовий прибуток (змішаний дохід)	38,1	40,9	44,3	42,1	43,0	44,2	38,2	37,1	39,0	38,1	38,0
Державний борг	61,2	45,3	36,6	33,5	28,6	24,7	17,7	14,8	12,4	19,9	34,7

*Джерело: складено автором за даними [3; 4]

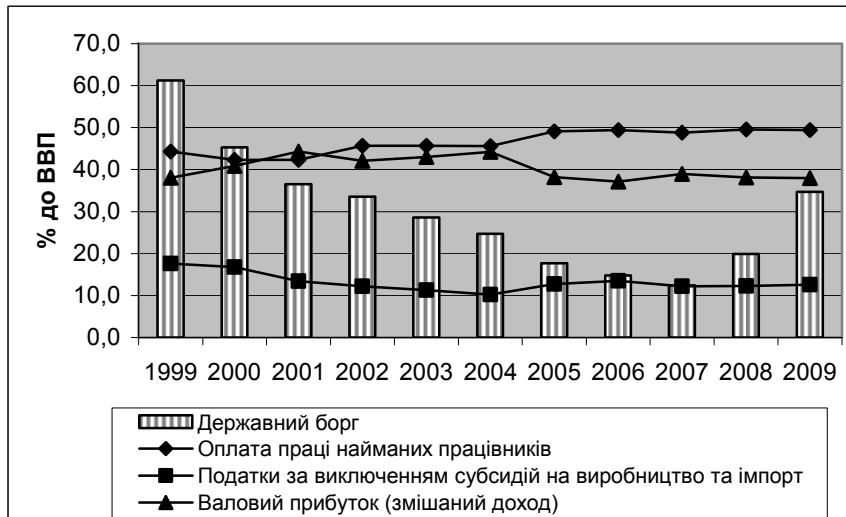

Рис. 2. Пропорції розподілу ВВП та частка державного боргу у ВВП у 1999-2009 рр.*

*Джерело: складено автором за даними [3; 4]

Для визначення тісноти зв'язку між часткою державного боргу від ВВП і складовими ВВП розрахуємо в середовищі Microsoft Excel коефіцієнти кореляції (табл. 8).

Таблиця 8. Розрахунок коефіцієнтів кореляції для визначення тісноти зв'язку між складовими ВВП та часткою державного боргу у ВВП*

Показники	Оплата праці найманих працівників	Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	Валовий прибуток (змішаний доход)	Державний борг
Оплата праці найманих працівників	1	-	-	-0,56
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	-	1	-	0,65
Валовий прибуток (змішаний доход)	-	-	1	-0,12
Державний борг	-0,56	0,65	-0,12	1

*Джерело: власні розрахунки автора

Аналіз рис. 2 та табл. 8 свідчить про досить низький рівень чутливості показника валового прибутку до частки державного боргу у ВВП. Так, при незначному коливанні частки валового прибутку у структурі ВВП протягом десяти років, питома державного боргу у ВВП змінювалася з 61,2% у 1999 р. до 12,4% у 2007 р. Отже, ми бачимо, що збільшення державного боргу майже не впливає на частку прибутків підприємств у короткостроковій перспективі. Що ж стосується довгострокової перспективи, то ми спостерігаємо зростання частки прибутків в обсязі ВВП.

Між часткою оплати праці найманих працівників та часткою державного боргу у ВВП існує зворотній помітний зв'язок. Отже, аналізуючи наявні тенденції, ми можемо констатувати, що між часткою оплати праці та обсягом державного боргу спостерігається обернена залежність, тобто зі збільшенням частки державного боргу, частка оплати праці в обсязі ВВП знижується.

Найбільший коефіцієнт кореляції (0,65) з розрахованих між такими показниками як частка державного боргу у ВВП та питоною вагою податків у ВВП. Даний коефіцієнт кореляції свідчить про наявність помітного прямого зв'язку між зазначеними показниками. Адаже в ситуації, коли держава вдається до значних обсягів запозичень, рівень оподаткування у довгостроковому періоді починає підвищуватися. Отже, динаміка ставки податку значною мірою залежить від розміру державних позик. Помірні обсяги державних запозичень послаб-

люють податковий тиск та мають позитивний вплив на динаміку інших показників розподілу ВВП.

Таким чином, проведений аналіз показує, що в короткостроковій перспективі вплив державного боргу на розподіл ВВП майже не спостерігається. В довгостроковій перспективі при збільшенні боргових зобов'язань держави відбувається перерозподіл ресурсів між факторами праці та капіталу. В момент залучення позик економіка відчуває певне полегшення, збільшуються підприємницькі доходи та доходи громадян, тимчасово знижується податковий тиск. В довгостроковій перспективі значні державні запозичення призводять до зниження рівня споживання на душу населення, необхідності у підвищенні податкових надходжень для покриття витрат на обслуговування боргу та його погашення.

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) [Текст]: [монографія] / Барановський О.І. – Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с. 2. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи [Текст] / Т.П.Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 14–29. 3. Основні показники соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України: [сайт]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана. 4. Показники виконання бюджету України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643 – Назва з екрана. 5. Макроекономічні показники [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/macro/index.htm>. – Назва з екрана.